

УДК 340.12 (045)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.7>

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЮРИСТА: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Гудима М.М.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»
ORCID: 0000-0001-6242-3445
e-mail: myroslava.gudyma@gmail.com*

Гудима М.М. Професійна культура юриста: загальний аналіз.

Представники юридичної професії повинні виступати прикладом для громадян у дотриманні закону, етики та справедливості, а їх професійна культура має бути взірцем високих стандартів і складати основу для формування авторитету правника та довіри до нього з боку суспільства. Вказане виводить на перший план проблему професійної культури представників юридичної професії та актуалізує потребу її теоретичного дослідження. Дана наукова публікація присвячена окресленню сутності та висвітленню складових професійної культури юриста як необхідної умови його професійної успішності.

В роботі проаналізовано загальне поняття професійної культури юриста, визначено етапи її формування та зацентровано увагу на багатовимірності вказаної категорії. Проаналізовано підходи до розкриття змісту та складових елементів, що формують професійну культуру правника. Відзначено, що професійна культура юристів є комплексом різних видів культур серед яких зосереджено увагу на таких основних рівнях як: правова, політична, моральна, психологічна, естетична, економічна, екологічна, релігійна, педагогічна та фізична.

Якщо наявність в складі професійної культури юриста правової, моральної, політичної, психологічної, естетичної субкультур особливих дискусій в наукових колах не викликає, то щодо релігійної, екологічної, педагогічної та фізичної в публікації наведено ряд аргументів, щодо їх вагомого значення для успішного здійснення юристом належних йому повноважень та виконання необхідних завдань.

В роботі сформульовано висновок, що професійна майстерність правника залежить від наявності в нього комплексної системи розвинених індивідуальних субкультур (правової, моральної, психологічної, естетичної, політичної, економічної, екологічної, педагогічної, релігійної, фізичної та іншого характеру), що забезпечує його здатність належно виконувати свої професійні завдання. Звісно, стрижнем є саме правова культура, відтак значення та ієрархію вищезгаданих рівнів (субкультур) буде диференційовано залежно від особливостей функціональних повноважень відповідної юридичної спеціальності та конкретних завдань, які покладатимуться на юриста.

Ключові слова: професійна культура юриста, правова культура, моральна культура, естетична культура, екологічна культура, політична культура, економічна культура, релігійна культура, педагогічна культура.

Gudyma M. Professional culture of a lawyer: general analysis.

Representatives of the legal profession should serve as role models for citizens in upholding the law, ethics, and justice, and their professional culture should exemplify high standards, forming the basis for the authority of legal practitioners and public trust in them. This highlights the importance of the professional culture of legal professionals and underscores the need for its theoretical examination. This scientific publication is dedicated to outlining the essence and highlighting the components of the professional culture of a lawyer as a necessary condition for their professional success.

The paper analyzes the general concept of the professional culture of a lawyer, identifies the stages of its formation, and emphasizes the multidimensionality of this category. The approaches to revealing the

content and components that constitute the professional culture of a lawyer are examined. It is noted that the professional culture of lawyers is a complex of various types of cultures, focusing on key levels such as legal, political, moral, psychological, aesthetic, economic, environmental, religious, pedagogical, and physical.

While the inclusion of legal, moral, political, psychological, and aesthetic subcultures within the professional culture of a lawyer does not provoke significant discussion in academic circles, the publication presents a number of arguments regarding the substantial importance of religious, environmental, pedagogical, and physical aspects for the successful execution of the lawyer's duties and responsibilities.

The work concludes that the professional mastery of a lawyer depends on the existence of a comprehensive system of developed individual subcultures (legal, moral, psychological, aesthetic, political, economic, environmental, pedagogical, religious, physical, and others), which ensures their ability to adequately perform their professional tasks. Undoubtedly, the core is the legal culture itself; thus, the significance and hierarchy of the aforementioned levels (subcultures) will vary depending on the specific functional powers of the respective legal profession and the particular tasks assigned to the lawyer.

Key words: professional culture of a lawyer, legal culture, moral culture, aesthetic culture, ecological culture, political culture, economic culture, religious culture, pedagogical culture.

Постановка проблеми. В сучасному світі складних правових відносин, в умовах глобалізації та цифровізації, професійна діяльність юриста виходить за межі простого застосування правових норм, вона зазнає суттєвих трансформацій і нині юрист не лише тлумачить закони, а в першу чергу виступає носієм етичних цінностей і гарантом правової справедливості. Представники юридичної професії повинні виступати прикладом для громадян у дотриманні закону, етики та справедливості, їх професійна культура має бути взірцем високих стандартів.

Якість роботи юриста безпосередньо впливає на рівень довіри до правосуддя, державних інституцій і законності, підтримує правову систему, що відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності суспільства. Вказане виводить на перший план проблему професійної культури представників юридичної професії та актуалізує потребу її теоретичного дослідження та обґрунтування.

Професійна культура юриста є багатовимірним явищем і складає основу для формування авторитету правника та довіри до нього з боку суспільства. Однак в умовах зростання правового нігілізму, корупційних проявів і недостатньо високої правової свідомості в суспільстві, формування такої культури стає складним завданням. Водночас відсутність належної професійної культури може призводити до конфліктів інтересів, зниження авторитету юридичної професії та суспільної довіри до правової системи загалом.

Враховуючи викладене, потреба теоретичного дослідження різноманітної проблематики професійної культури юриста не викликає сумнівів, і безперечно отримані висновки спрямовуватимуться на забезпечення її практичної реалізації в умовах сучасних викликів.

Мета нашої публікації полягала в окресленні сутності та висвітленні складових професійної культури юриста як необхідної умови його професійної успішності.

Стан опрацювання проблеми. У юридичній літературі проблематика професійної культури юриста в різноманітних її аспектах досить часто досліджувалася, зокрема в працях Є.В. Аграновської, О.А. Ануфрієнко, Я. Аронова, М.А. Бурдоносової, А.Е. Жалінського, І.П. Зеленко, І.О. Ільїна, М.В. Костицького, В.О. Котюк, В.В. Лазарева, Л.О. Макаренко, С.С. Сливки, В.М. Суценка, В.Я. Тація, О.Д. Тихомирова, Б.О. Чупринського та інших. Проте комплексний і багатовимірний характер професійної культури юриста зумовлює необхідність подальшого розкриття змісту цієї категорії та аналізу її ключових складових.

Виклад основного матеріалу. Термін «культура» дає змогу охарактеризувати стан розвитку суспільства, соціального прошарку, групи або окремої особи, зокрема представників певної професійної групи, чия професійна культура ґрунтується на загальній культурі [1, с. 186]. Отже, поняття професійної культури зумовлено сферою застосування професійних знань суб'єкта. Причому специфічна професійна культура і юристам. Погоджуємося з авторським визначенням Я. Аронова, згідно якого професійна культура юриста є мультикультурним феноменом, що уособлює собою різновид загальної культури особи, сутність якого визначається онтологією правни-

чої професії та відображає досвід діяльності правників як духовний, так і матеріальний, а також очікування соціуму щодо професійної діяльності юриста [2, с. 19]. Професійна культура юриста формується поетапно, адже основи її закладаються в процесі здобуття юридичної освіти, а інші складові – набуваються в процесі пізнання специфіки юридичної діяльності. Щодо останнього С.С. Сливка конкретизує поступовість формування професійної культури правника: 1) усвідомлення юристом свого призначення, коли відбувається певна адаптація, ознайомлення зі службовими й функціональними обов'язками та специфікою роботи юридичної установи; 2) формування юриста як професіонала характеризується повною самостійністю в службовій діяльності, набуттям окремих навичок, виробленням власного стилю й культури праці тощо; 3) досягнення вершин майстерності, становлення юриста як професіонала настає після багатьох років (для кожного індивідуально) праці або взагалі не настає [3, с. 60].

Визначаючи професійну культуру юриста, науковці щоразу акцентують увагу на багатомірності та глибині цього поняття. Зосібна, О.А. Ануфрієнко пише, що професійна культура юриста – це результати професіоналізму, розуміння правових явищ, переконання у цінності права, які обумовлені науковою організацією праці, інтелектом правника, юридичною мораллю, психологічним та педагогічним вмінням і службовим етикетом [4, с. 132]. Професійна культура юриста, на думку Б.О. Чупринського, формується з онтологічних принципів права, спрямованих на торжество істини, добра і справедливості в суспільстві. Види культур як чинники професійної культури визнано проявом засвоєння норм природного права та духовних надбань людства в усіх сферах. Вони ґрунтуються на вищих нормах моралі, законах краси, психології, знаннях культурно-правової спадщини й усвідомленні політикоправової мети української нації, включають «діалог мистецтв», пов'язані з правовим вихованням громадян тощо [5, с. 8].

Аналіз наукових позицій, викладених у юридичній літературі, демонструє широкий спектр підходів до визначення змісту професійної культури та її елементів. Так, О.Ф. Скакун виокремлює такі елементи професійної культури правника як правова, політична, психологічна, етична, естетична, екологічна, економічна, інформаційна культура. С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров пишуть про моральну та етичну культури, С.С. Сливка – духовну, моральну, естетичну, національну, педагогічну, політичну, економічну, акторську. В.М. Сущенко, стверджуючи, що внутрішню структуру професійної культури правника становлять, з огляду на юридичну деонтологію як науку про належну професійну поведінку, такі фундаментальні складові: етична, естетична, релігійна, політична, економічна, мовна (комунікаційна), фізична, правова культури [6, с. 29]. На думку Я. Аронова, майже відсутня дискусія щодо належності до професійної культури юриста таких елементів як: правова, моральна, економічна та політична культури, які є визначальними для формування юриста-професіонала, що відповідають вимогам сьогодення та мають бути його іманентною складовою юриста як в періоди стабільного розвитку суспільства, так і транзитивний період, у якому і перебуває на сьогодні Україна [2, с. 75].

Справді відзначимо, що професійна культура юристів є комплексом різних видів культур і на наш погляд, доцільно розглянути такі основні рівні професійної культури як: правова, політична, моральна, психологічна, естетична, економічна, екологічна, педагогічна, релігійна, фізична. Проаналізуємо виділені складові.

Головним елементом професійної культури є правова культура юриста, що є системою професійно-правових знань, умінь і навичок, які характеризують високий ступінь правового розвитку правника і здійснюють вагомий вплив на правову культуру суспільства в процесі юридичної діяльності. Щодо таких понять, як професійна та правова культура, то дослідники вважають, що вони за обсягом співвідносяться, як ціле та частка, але така частка, яка відіграє провідну роль стосовно інших (моральна, політична, психологічна культура та ін.) [7, с. 92]. Цікаво визначає правову культуру О.І. Браткова: «Правова культура фахівця-правника – це ступінь духовно-філософського осмислення духу природного і змісту позитивного права, коеволюції всіх його джерел у співвідношенні частини й цілого, раціональної власної професійної діяльності та умиле утримання (регулювання) фахової гармонії в правовому полі» [8, с. 76]. Правова культура юриста є базисом його професійної культури, оскільки вона закладає фундамент для ефективного виконання професійних обов'язків, сприяє правильному застосуванню законів і забезпечує високий рівень правової свідомості. Правова культура майбутніх юристів формується в процесі навчальних занять та участі у наукових гуртках, конференціях, конкурсах наукових робіт, олімпіадах, написанні курсових та дипломних робіт, проходженні виробничої практики.

Однією із важливих складових є моральна (етична) культура, що включає систему моральних принципів і норм, які сформувались як результат почуттів, знань, потреб, переконань та відображені у моральній поведінці юриста, його внутрішніх переконаннях і зовнішніх проявах. Заслуговує на увагу теза В.О. Лозового про те, що результати юридичної діяльності у будь-якій сфері мають залежність не лише від інтелектуальних якостей юриста та професійних вмінь останнього, але й від його «етичного потенціалу», усвідомлення обов'язку й відповідальності перед суспільством та законом [9, с. 391]. Сучасний юрист повинен розуміти сутність та соціальну значущість своєї професії, дотримуватися морально-етичних та правових норм суспільства, мати сформовані аксіологічні принципи, почуття справедливості, співчуття, милосердя, здатність прийти на допомогу іншій людині [10, с. 85–88]. Як зазначає С.С. Сливка, функціями моральної культури юриста можна вважати формування поваги до моральних цінностей і норм, почуття моральної відповідальності, усвідомлення власних моральних помилок і шляхів їх виправлення, розуміння величі людини й вартості її життя, віддання всіх сил, здібностей, таланту, енергії для забезпечення правопорядку [11, с. 234].

Аналіз праць учених дає змогу характеризувати моральну культуру як важливий елемент, який активно впливає на формування його соціально-ділових якостей. Відзначимо, що низький рівень моральної культури юриста здатен звести нанівець його професійні правові знання, вміння та навички. Як слушно зауважує О.А. Калганова: «зважаючи на те, що в юридичній діяльності саме внутрішні переконання, індивідуальні моральні принципи генерують ставлення юриста до свого фаху, що в подальшому має відповідні правові наслідки, то відповідний рівень їх моральної та фахової культури в цілому являється необхідним фактором якісного виконання намічених перед ними завдань» [12, с. 65–70]. Моральні якості майбутніх юристів формуються як під час навчальних занять, так і у виховній роботі (заходів та бесід етичного спрямування).

Психологічна культура – це система психологічних властивостей, що формуються в процесі взаємозв'язку особи юриста і вимог юридичних процесів. Психологічну культуру юриста О.І. Браткова визначає як органічну єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, що ефективно впливають на розв'язання правових ситуацій [8, с. 76]. Важливо звернути увагу на формування таких психологічних властивостей юриста як пам'ять, емоції, почуття, настрої, стрес та мислення. Адже вміння юридично мислити означає можливість цілеспрямовано оперувати поняттями, розуміти, аналізувати та тлумачити норми законів на практиці.

Політична культура передбачає знання особливостей політичного життя суспільства, суспільних процесів, які в ньому відбуваються. Політична культура правника сприяє піднесенню культури юридичної діяльності, забезпечує свідоме ставлення до виконання службових обов'язків. Вона, передусім, постає для юриста засобом утвердження загальнолюдських цінностей, передбачення перспективи подальшого розвитку українського суспільства, застерігає від сліпого наслідування чієсь (часом ворожої) думки [8, с. 75]. Недаремно саме юристи (за освітою і фахом) у розвинених країнах світу складають кадровий потенціал органів державної влади та управління. Водночас політичні уподобання і навіть пристрасті правника жодним чином не мають впливати на результати його професійної діяльності, адже уміння відмежуватися від власних інтересів, зокрема й політичних, є свідченням високого рівня його професіоналізму. В світлі останньої тези цілком слушним видається визначення Я. Аронова, згідно якого політична культура правника охоплює знання та оцінку юристом історії становлення і розвитку політичної системи України, сучасної політичної ситуації та використання їх у професійній діяльності з тим, щоб не бути політично заангажованим і залишатися незалежним при прийнятті рішень [2, с. 105].

Не можна оминати увагою і естетичну культуру юриста як достатньо важливу складову його професійної культури, що сприяє формуванню професійного іміджу, забезпеченню ефективної комунікації та підвищенню якості правової діяльності. Зважаючи на те, що філософія визнає естетику як світоглядну науку, що розкриває нам світ краси в усіх її проявах і вчить розпізнавати, ідентифікувати прекрасне в людині і природі, В.М. Сушенко слушно стверджує, що усвідомлення юристом естетичних цінностей та дотримання естетичних вимог у власній поведінці є запорукою високого рівня професійної правничої діяльності [6, с. 32]. Естетична культура юриста як система знань, навичок і цінностей, спрямованих на дотримання гармонії та краси у всіх аспектах юридичної діяльності проявляється в доглянутому зовнішньому вигляді, грамотній мові, естетичному оформленні документів, уважному ставленні до деталей, а також у вмінні створювати комфортну

атмосферу спілкування з клієнтами та колегами. Естетична культура сприяє формуванню позитивного іміджу юриста, зміцненню довіри до його професіоналізму та ефективній взаємодії в правовій сфері.

Економічна культура – це система економічних знань, умінь і навичок, що дозволяють юристові економічно обґрунтовано та кваліфіковано виконувати свої професійні обов'язки. В контексті проблематики нашого дослідження не слід розуміти економіку вузько – лише як науку, що вивчає інфляцію, безробіття та подібні феномени, насправді це наука про раціональний вибір в світі, де ресурси обмежені у відношенні до людських потреб. Економічна культура юриста, передусім передбачає знання закономірностей і тенденцій розвитку та функціонування економічних систем, ґрунтовне застосування чинної законодавчої бази у галузі економіки для продуктивного здійснення економіко-правового регулювання. Саме з цим пов'язана здатність орієнтуватися в потоці економічної інформації та усвідомлювати причини виникнення певного дисбалансу в економіці України [2, с. 120]. У світі, де правове регулювання економічних відносин відіграє дедалі важливішу роль, знання закономірностей функціонування економіки окремої країни та її зовнішньоекономічних зв'язків стають ключовим елементом професійної підготовки юриста. Економічна культура юриста забезпечує йому здатність ефективно орієнтуватися в економічних аспектах правової діяльності, приймати виважені рішення та передбачати економічні наслідки своїх дій.

І хоча далеко не всі дослідники акцентують на важливості екологічної культури юриста, зауважимо, що вона впливає на формування екологічної культури громадян і суспільства в цілому, забезпечуючи його екологічну безпеку. Оскільки екологічна культура юриста, як зауважує Т.В. Морозовська, починається із знань та розуміння глибоких природних процесів взаємодії людини і природи та можливих наслідків цієї взаємодії, вміння орієнтуватись та реалізувати знання і реально втілювати їх в життя, в соціальній активності України [13, с. 162] є надзвичайно актуальним. Резюмуємо, що екологічна культура юриста дозволяє йому забезпечувати якісне правове регулювання екологічних відносин, враховувати екологічні аспекти у своїй професійній діяльності, сприяти збереженню навколишнього середовища та раціональному використанню природних ресурсів, а також формуванню у суспільства відповідального ставлення до природи.

Досить дискусійним є виділення в професійній культурі юриста релігійного його зрізу. Прихильником важливості релігійної культури правника виступає, зокрема В.М. Сущенко, який пише, що зважаючи на те, що діяльність правника пов'язана з пізнанням людини, проблемних ситуацій її буття, що виникають у повсякденному житті, вагомим значення набуває рівень його релігійної культури, під якою дослідник розуміє знання та усвідомлення юристом ролі релігійного світогляду людини як духовного фундаменту життя, адже саме в релігійних вченнях, конфесійних утвореннях, постулатах, традиціях і ритуалах часто-густо містяться мотиви і причини правомірної чи неправомірної поведінки особи. Як наслідок, високий рівень релігійної культури юриста завжди допоможе йому повніше й об'єктивніше проаналізувати ту чи іншу життєву ситуацію, встановити психологічний контакт з людиною, віднайти причини і наслідки відповідної події (факту) та прийняти оптимальне рішення [6, с. 30]. Погоджуємося з такою тезою і відзначимо, що релігійна культура не в значенні потреби сповідування певної релігії, а в якості знання та розуміння релігійного світогляду є справді важливою для професійної діяльності юриста, оскільки вона допомагає розуміти морально-етичні основи права, які нерідко базуються на релігійних цінностях, дозволяє юристу ефективніше враховувати культурні й духовні особливості клієнтів, що сприяє вибудовуванню довірливих стосунків і підвищенню якості правової допомоги, формує толерантність, глибоке розуміння прав людини та здатність уникати конфліктів, пов'язаних із культурними чи духовними відмінностями.

Ураховуючи те, що юристові доводиться здійснювати і правовиховну роботу, Б.О. Чупринський в складі професійної культури юриста виділяє педагогічну культуру, яка виступає творчим освоєнням методики проведення правового виховання громадян на засадах педагогічної теорії, педагогічної технології та професійного такту [14, с. 113]. Справді, юристи, здійснюючи правове виховання громадян, яке необхідне для ефективного функціонування правової держави, доносять до них дух права, сутність правових приписів, закладають потребу здійснювати законслухняну поведінку, яка базується на їх сформованій правосвідомості, що надзвичайно складно реалізувати без наявності педагогічних здібностей.

Цікавою є позиція В.М. Сущенко з приводу виділення ще однієї складової – фізичної культури юриста, обґрунтовуючи це необхідністю витримувати психологічні, інформаційні та організацій-

но-розумові навантаження у професійній діяльності юриста, що без систематичної підтримки належного стану свого здоров'я сучасними методами і засобами (фітнес, плавання, теніс, ранкові фізичні вправи, біг, ходьба тощо) неможливо забезпечити належний рівень професійної діяльності [6, с. 31]. Вважаємо, що з цим варто погодитися. Фізична культура справді важлива для представників як окремих юридичних спеціальностей (поліцейських, слідчих, тощо), так і загалом для всіх юристів, оскільки вона здатна підтримати на оптимальному рівні їх фізичні та психічні якості, виробити функціональну стійкість організму до виконання професійної юридичної діяльності, забезпечуючи продуктивність останньої.

Висновки. Отже, професійна культура юриста є складним багатовимірним явищем, сукупністю різних зрізів культур та ряду відповідних вимог правового, морального, психологічного, естетичного, політичного, економічного, екологічного, педагогічного, релігійного, фізичного та іншого характеру, які висуваються до юриста як умова його професійної успішності. Тобто, професійна майстерність правника залежить від наявності в нього комплексної системи розвинених індивідуальних субкультур, що забезпечує його здатність належно виконувати свої професійні завдання. Звісно, стрижнем є саме правова культура, відтак значення та ієрархію вищезгаданих рівнів (субкультур) буде диференційовано залежно від особливостей функціональних повноважень відповідної юридичної спеціальності та конкретних завдань, які покладатимуться на правника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Свиридюк Н.П. Юридична деонтологія: навч.-метод. посіб.. Київ: Хай-Тек Прес, 2012. 336 с.
2. Аронов Я. *Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2020. 223 с.
3. Сливка С.С. Юридична деонтологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Атіка, 2003. 320 с.
4. Ануфрієнко О.А. *Професійно-політична культура юриста (філософсько-правовий аналіз)*: дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2007. 215 с.
5. Чупринський Б.О. *Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12; Львів, 2010. 20 с.*
6. Сущенко В.М. *Модель професійної культури правника: критерії та підходи. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* Том 90. С. 29–33.
7. Яворська Г.Х. *Теоретичні засади міжнародної правової культури майбутніх юристів-міжнародників. Наука і освіта : наук.-практ. журнал.* 2012. № 1. С. 89–93.
8. Браткова О.І. *Культурологічні засади успішної професійної діяльності юриста. Філософські та методологічні проблеми права.* 2015. № 1-2. С. 69–80.
9. Лозовий В.О., Петришин О.В. *Професійна етика юриста.* Харків: Право, 2004. 176 с.
10. Денищик О.І. *Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів. Педагогічний дискурс.* 2008. Вип. 3. С. 85–88.
11. Сливка С.С. *Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект).* Львів: Світ, 2000. 336 с.
12. Калганова О.А. *Моральна культура юриста як складова юридичної професії. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики.* 2015. № 3. С. 65–70.
13. Морозовська Т.В. *Екологічна культура юриста. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* 2013. Вип. 182. Ч. 1. С. 158–166.
14. Чупринський Б. *Правова культура як основний складник професійної культури юриста. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки.* 2013. № 27. С. 110–114.